

УДК 811.161.2(092)

Вікторія Ліпич

Бердянський державний педагогічний університет, м. Бердянськ

Любов Стівбур

Запорізький національний університет, м. Запоріжжя

НАУКОВЕЦЬ І ВЧИТЕЛЬ – ПЕТРО ІВАНОВИЧ БІЛОУСЕНКО

Професор Білоусенко Петро Іванович належить до плеяди вчителів-наставників, наукових сподвижників, учених-новаторів.

Народився він 28 червня 1948 року в с. Широкій Долині Широківського району Дніпропетровської області у родині Катерини Митрофанівни та Івана Івановича Білоусенків. Рідна Дніпропетровщина, сім'я, шкільні вчителі стали тим підґрунтям, на якому формувалася особистість Петра Іванови-

ча Білоусенка. Закінчив Запорізький державний педагогічний інститут. У студентські роки його цікавило все — від філософії до теорії літератури (зокрема, у «Літературній Україні» була надрукована стаття випускника педінституту Петра Білоусенка «Поезія чи логічна загадка?», яка викликала жваву дискусію серед науковців того часу), але найбільше його приваблювало мовознавство. Роки навчання в університеті були сповнені пізнання глибин рідного українського слова.

Трудова біографія молодого вчителя-словесника П.І. Білоусенка розпочалась у Приазовській середній школі Запорізької області, звідки його на рік забирають до лав збройних сил. Демобілізувавшись, Петро Іванович вчителює у

© В.М. ЛІПИЧ, Л.М. СТОВБУР, 2018

Новоюліївській середній школі Софіївського району на Дніпропетровщині, працює директором Ордо-Василівської середньої школи Софіївського району.

Але, як і за часів студентства, Петра Івановича вабила наука. Він закінчив аспірантуру Київського державного педагогічного інституту, і достроково захистив у лютому 1983 р. дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук. З 1985 р. Петро Іванович очолив кафедру української мови Криворізького педінституту. Навчаючись в аспірантурі, П.І. Білоусенко познайомився з видатним істориком української мови Василем Васильовичем Німчуком, який побачив у молодому вченому глибокого знавця історії мови й погодився бути науковим консультантом його докторської дисертації. Відтак з 1989 до 1991 рр. Петро Іванович — докторант кафедри стилістики Київського державного педагогічного інституту імені М. Драгоманова. Докторську дисертацію «Історія суфіксальної системи українського іменника (назви чоловічого роду)» він блискуче захистив у травні 1994 р., працюючи завідувачем кафедри філологічних дисциплін Херсонського державного педагогічного інституту (1993 — 1994).

До стін рідної alma-mater доктор філологічних наук Петро Іванович Білоусенко повернувся в серпні 1994 р.

Завідування кафедрою, виконання функцій декана філологічного факультету поєднував із активною громадською роботою. Під час Помаранчевої революції Петро Іванович без вагань і сумнівів став дієвим учасником запорізького Майдану, а незабаром оголосив страйк на очолюваному факультеті в знак підтримки ідеалів Майдану. Це був приклад руйнування поширеної думки, що народ нічого не вирішує, ні на що не впливає. Під час Революції Гідності професор Білоусенко переймається долею молодих патріотів, трагічними й героїчними водночас подіями на київському Майдані, уболіває за долю країни. У руйнуванні соціальних стереотипів виявились небайдужість, чітка громадянська позиція та особиста людська мужність Петра Івановича Білоусенка.

Згодом відійшло на другий план адміністрування, оскільки справжня велика наука вимагає повної самовіддачі, подеколи й самопожертви. Адже наукова робота потребує наполегливості: із величезного масиву того, що доводиться зібрати, перечитати, у пригоді стає лише мізерна частина. Тому науковці — «золотошукачі», які пересіюють тонни руди заради маленької вартісної крупинки. «Забудьте про все, відстороніть усі поточні справи, займіться наукою, заглибтесь у проблему з головою», — настановляв Петро Іванович молодих дослідників-початківців, тим самим формулюючи і своє наукове та життєве кредо.

Непростий, многотрудний, але напрочуд світлий і успішний шлях науково-педагогічної діяльності професора П.І. Білоусенка — це послідовне утвердження вагомості та значущості науки про мову, любові до українського слова, прагнення осягти його глибочінь. Численні наукові праці вченого — статті, посібники, монографії, методичні рекомендації — мають широку аудиторію: від учнів і вчителів середніх шкіл, гімназій, коледжів до

студентів, викладачів вишів, науковців. За кожним написаним словом значного й шанованого мовознавця — енциклопедична обізнаність, виняткова точність, науковість і вишуканий стиль, притаманний дослідникові.

Великої ваги надає Петро Іванович проблемам викладання української мови. Він став ініціатором та організатором створення оригінального посібника «Методика викладання української мови: Практичні та лабораторні заняття» (1991 р.), за яким навчаються студенти філологічних факультетів. Напрямок його науково-методичних пошуків пов'язаний з удосконаленням виховної роботи під час вивчення української мови, розвитком образного мислення та зв'язного мовлення школярів. П.І. Білоусенко започаткував написання низки посібників для вчителів та учнів зі згаданих проблем. У багатьох виданнях він керівник авторських колективів: «Збірник текстів для переказів з української мови. 1 — 3 класи» (1984 р.), «Виховна робота на уроках української мови» (1986 р.), «Диктант на п'ять без правил» (1997 р.), «Матеріали з розвитку зв'язного мовлення для I — IV класів» (1999 р.). Учений-методист розробив принципово нові форми роботи з учнями, згодом описані в ряді посібників для вчителів та у статтях провідних методичних часописів: «Проблемно-ситуативні завдання на уроках української мови» (1992 р.), «Роздавальний матеріал з розвитку зв'язного мовлення (проблемно-ситуативні завдання)» (1999 р.), «Проблемно-ситуативні завдання — у підручнику з української мови» (2000 р.) тощо. Викладаючи тривалий час курс історичної граматики, Петро Іванович написав серію навчально-методичних посібників з цієї дисципліни.

У вітчизняному та східнослов'янському мовознавстві ім'я професора П.І. Білоусенка нерозривно пов'язане з історією української мови, зокрема історичною дериватологією. Знайомство з науковим доробком Петра Івановича, будь-яка розмова з ним на фахові теми засвідчують: для цієї людини найцікавіше, що тільки може бути в мові, — то історичні джерела і факти, етимологічні, семантичні та словотвірні особливості, які дають змогу зануритись у найдавніші часи існування української мови, починаючи з праслов'янського періоду. Розвідки Петра Івановича про становлення словотвірної системи української мови вирізняються високою науковою точністю, глибоким та всебічним аналізом, обґрунтованістю. Серед фундаментальних робіт професора — «Історія суфіксальної системи українського іменника (назви осіб чоловічого роду)» (1993 р.), «Нариси з історії українського словотворення (суфікс *-иця*)» (2002 р.), «Нариси з історії українського словотворення (суфікс *-ина*)» (2009 р.) у співавторстві з В.В. Німчуком та ін., у яких на великому фактичному матеріалі вперше у вітчизняному мовознавстві здійснено комплексний аналіз динаміки афіксальних морфем, історії формування і становлення дериваційних підсистем українського іменника із застосуванням розроблених принципів словотвірного аналізу на різних етапах розвитку української мови від давнини до сучасності. Професор П.І. Білоусенко — автор понад 150 наукових та науково-методичних праць, що мають високий індекс цитування на вітчизняних і закордонних лінгвістичних теренах.

Результатом діяльності Південноукраїнського наукового історико-дериватологічного центру при Запорізькому національному університеті, заснованому й очолюваному впродовж багатьох років професором П.І. Білоусенком, є не лише згадані праці, а також доробок його учнів. Зокрема, у започаткованій шість років тому серії «Нариси з історії українського словотворення» побачили світ монографії його колишніх аспіранток, а нині — к. філол. н., доц.: у 2007 р. — монографія В.М. Ліпич; 2010 р. — колективна монографія «Нариси з історії українського словотворення (іменникові конфікси)»; у 2014 р. — монографія В.М. Ліпич і Н.М. Правди, присвячена композитно-суфіксальній деривації іменників української мови.

Значну увагу мовознавець приділяє історії українського прислівника, виявленню національно-самобутніх рис цієї відносно молодшої частини мови. Дослідник визначає критерії розмежування адвербіалізації та деривації у виявленні словотвірного ядра й периферії прислівника на різних етапах його розвитку, вивчає зв'язок синтаксису і словотворення.

Історичні студії дериватолога були помічені в наукових колах української діаспори: у 2001 р. Петра Івановича нагороджено грамотою Товариства української мови ім. М. Грушевського Сполучених Штатів Америки.

П.І. Білоусенко — голова спеціалізованої вченої ради із захисту кандидатських дисертацій (Запорізький національний університет), член координаційної ради з проблем дослідження української мови та спеціалізованої вченої ради з захисту докторських дисертацій (Інститут української мови НАН України). Упродовж 6 років (1998 — 2004) він працював в експертній раді Вищої атестаційної комісії з питань мовознавства.

Петро Іванович тривалий час був головою журі Міжнародного конкурсу з української мови імені П. Яцика в Запорізькій області, а також головою журі Малої академії наук (секція української мови).

Професор П.І. Білоусенко — член редакційних колегій кількох фахових часописів: «Вісник Запорізького національного університету», «Нова філологія» (м. Запоріжжя), «Філологічні науки» (м. Суми), «Українське мовознавство» (м. Київ), «Мова та історія» (м. Київ), а також видання Інституту української мови НАН України «Українська мова». У 2004 р. він створив навчально-наукову лабораторію українознавчих студій, і вже сьогодні її співробітники завершують роботу над першим томом хрестоматії з історії української літературної мови.

За наукову, освітню й просвітницьку діяльність, вагомий внесок у розбудову Української держави професор П.І. Білоусенко був нагороджений знаком «Відмінник освіти України» (2000 р.) та орденом «За заслуги» III ступеня (2006 р.).

Знаний і шанований у наукових колах дослідник, Петро Іванович водночас — неперевершений, віртуозний у своєму артистизмові лектор і мудрий науковий керівник. Йому притаманний уроджений аристократизм, який проявляється в усьому: манері одягатись, висловлюватись, поводитись із колегами й студентами. Він має дар бути рівним і водночас недосяжним, таким, на якого прагнеш рівнятися, подібним до якого намагаєшся стати.

Кожен, хто пройшов школу професора Петра Івановича Білоусенка, удячний йому не просто як науковому керівникові, а і як Учителеві, який щедро ділиться і ділиться своїми знаннями, досвідом, ідеями, навчає любити науку, бути впевненим у своїх силах, не боятися помилок і труднощів, наполегливо прямувати до своєї мети. Він, як лагідний і турботливий батько і щирий друг, ставиться до своїх учнів, аспірантів, докторантів, колег. Завжди уважний, завжди готовий вислухати, зрозуміти, допомогти і словом, і ділом.

Студенти, які писали в нього наукові роботи, не раз ставали переможцями всеукраїнських конкурсів, друкували статті у фахових часописах. Якщо говорити про аспірантів Петра Івановича, то він, починаючи з 1996 р., «висвятив» 14 кандидатів наук. Із-поміж них — його колишні студенти І.О. Іншакова, К.А. Качайло, О.В. Меркулова, Г.М. Волинець, а також ті, кому вже по закінченні вишу випала честь писати дисертацію у відомого й знаного в Україні та за її межами професора, — Т.Г. Біленко, С.В. Воропай, В.М. Ліпич, О.М. Максимець, С.П. Семенюк, Т.В. Сіроштан, Б.Р. Стецюк, Л.М. Стівбур, А.І. Тернова, О.Ф. Тилик. Віднедавна на кафедрі української мови Запорізького національного університету відкрилась докторантура, першими випускниками якої стали колишні аспіранти професора Білоусенка.

Учні Петра Івановича працюють у багатьох закладах вищої освіти України, обіймають відповідальні адміністративні посади, продовжують і розвивають славні традиції наукової історико-дєриватологічної школи свого керівника й залишаються безмежно вдячними своєму Вчителеві.

У рік славного ювілею випускники школи Великого Майстра, колеги щиросердно вітають Петра Івановича Білоусенка — відомого вченого і справжнього громадянина, мудрого, досвідченого наставника і толерантного керівника, надзвичайно добру, чуйну, інтелігентну людину, доктора філологічних наук, професора і бажають прихильності Долі до нього та родини, Божого благословення на всі його задуми й починання.

Статтю отримано 20.06.2018

Viktoriya Lipych

Berdiansk State Pedagogical University, Berdiansk

Lyubov Stovbur

Zaporizhzhya National University, Zaporizhzhya

SCIENTIFIC AND LIFE EYES OF PROFESSOR PETRO IVANOVICH BILOUSENKO

The article is devoted the anniversary of the prominent Ukrainian linguist Petro Bilousenko. The basic stages of biography and scientific achievements of person whose anniversary be celebrate are there expounded in this article. Informed also that professor Bilousenko is large teacher, tutor of young people, wonderful man.

Keywords: professor Bilousenko, anniversary, scientific school, monographs, teacher, tutor, students.